TALABALARNING HUQUQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

Xolnazarova Dildora Mamatmuratovna, Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent v.b.
e-mail: xolnazarovadildora1987@gmail.com

Annotatsiya. Talabalarning huquqiy madaniyati shunchaki huquqiy bilimlarga ega bo‘lish emas, balki ularni hayotda samarali qo‘llash qobiliyatini ham qamrab oladi. Oliy ta’lim muassasalaridagi ta’lim jarayonlari talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish uchun muhim jarayon bo‘lib, pedagogik va psixologik yondashuvlar bu jarayonda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Mazkur maqolada talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari o’rganiladi.

Kalit so‘zlar: talabalar huquqiy madaniyati, huquqiy madaniyat, ta’lim tizimi, huquqiy ta’lim, huquqiy tarbiya;

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Абстрактный. Правовая культура студентов охватывает не только владение правовыми знаниями, но и умение эффективно применять их в жизни. Образовательный процесс в высших учебных заведениях является важным процессом формирования правовой культуры студентов, и педагогические и психологические подходы играют в этом процессе решающую роль. В статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты формирования правовой культуры студентов.

Ключевые слова: правовая культура обучающихся, правовая культура, система образования, правовое образование, правовое воспитание.

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPING STUDENTS' LEGAL CULTURE

Abstract. The legal culture of students includes not only the possession of legal knowledge, but also the ability to effectively apply it in life. Educational processes in higher educational institutions are an important process for the development of students' legal culture, and pedagogical and psychological approaches play a decisive role in this process. This article studies the pedagogical and psychological aspects of the development of students' legal culture.

Keywords: legal culture of students, legal culture, education system, legal education, legal upbringing.

Kirish. Dunyo mamlakatlari ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida talaba yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini kengaytirish, talaba-yoshlarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish tizimi samaradorligini ta’minlash, huquqiy xabardorligini oshirishning ta’sirchan mexanizmlarini yaratish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Shu bilan birga, talaba yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotga ta’sir darajasini oshirish, ularni jamoat va davlat ishlariga keng jalb etish, turli institutlar orqali talabalarning huquqiy

savodxonligini kuchaytirishning optimal yechimlarini topish, bu boradagi xalqaro huquq normalarini milliy qonunchilikka tatbiq etish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor berilmoqda.

Respublika oliy ta’lim muassasalarida so‘ngi yillarda yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini rivojlantirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning dasturiy-metodik va moddiy-texnik bazasini shakllantirish, jahonning nufuzli oliy ta’lim muassasalari tajribasi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda milliy, madaniy va tarixiy an’analardan foydalanishning me’yoriy asoslari yaratilmoqda. “Jismonan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish”[1] vazifalari ustuvor etib belgilandi. Bu borada talaba-yoshlarning huquqiy madaniyatini yanada rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish maqsadli tadqiqotlardan hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Yoshlar huquqiy madaniyatini rivojlantirish, talaba yoshlar huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik va huquqiy jihatlari B. S. Abdullayeva, A. Azizxo’jayev, M. L. Aripova, A. R. Aripdjanova, H. Boboyev, Z. Islomov, N. U. Mahkamov, G. I. Maxmutova, O. Musurmonov, X. Odilqoriyev, N. N. Djamilova, D. Ro‘ziyeva, A. Saidov, U. Tojixonov, G. J. Tulenova, B. Sh. Shermuxammadov, G. J. Shamaribxodjayeva, Sh. Shodmonova, Z. Saliyeva, S. Nishonova, M. Maxmudovalarning ilmiy ishlarida muayyan darajada tadqiq qilingan.

X. M. Tojiboyeva[2] ilmiy tadqiqot ishida ijtimoiy faollikni shaxsning maqsadga yo’naltirilgan faoliyati bo‘lib, ijtimoiy voqelikka nisbatan individual munosabati va tizimli xatti-harakatlarining yuksak ko‘rinishini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin etgan. Ijtimoiy faollik me’yoriy va odatdagiga nisbatan kuchli faoliyatdir. O‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolliklarini oshirish ular o‘rtasidagi ta’lim-tarbiyani tashkil etish jarayoni deb ta’kidlab o‘tgan[2, 13-b]. Bundan kelib chiqadiki, huquqiy madaniyati rivojlangan shaxs sifatida jamiyat ijtimoiy hayotida faol bo‘lgan yoshlarni aytishimiz mumkin.

N. N. Djamilova[3] “tashabbuskorlik o‘quv va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun yangi g‘oya va takliflarni ilgari surish hamda amaliy faoliyatda namoyon etishga qodirlik” deb ifodalagan. Talabalar huquqiy madaniyatning rivojlanishida ularning tashabbuskorligi, mas’uliyatliligi, qat’iyatlilik kabi sifatlar muhim omil hisoblanadi[3, 13-14-b.].

Q. Q. Quronboyev o‘zining tadqiqot ishida talaba-yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasida ongli intizomning ahamiyati, burch va mas’uliyat hissini rivojlantirish, yoshlarning jamiyat hayotidagi ma’naviy-ijtimoiy faolliklarini rivojlantirishning mazmuni va pedagogik asoslarini tahlil qilganligini ko‘ramiz. Zero, huquqiy madaniyatga ega bo‘lish jamiyatda o‘rnatilgan me’yorlarga amal qilish, burch va mas’uliyatni his etishni talab etadi.

B. Sh. Shermuxammadov tadqiqotida “yoshlardagi ijtimoiy faollik qobiliyatlari, salohiyati ilmiy-amaliy jihatdan o‘sish imkoniyatlarini oldindan aniqlash, ijodiy fikrlash” masalalari ifodalangan[4, 37-53-b.].

G. J. Tulenovaning ta’kidlashicha “….millatning ma’naviy qiyofasi turli davrlarda muayyan imkoniyatlar va ehtiyojlar asosida shakllanadi”. Shuni inobatga olgan holda, biz talaba-yoshlarning ma’naviy qiyofasini shakllantirishimizda o‘z milliy an’ana, urf-odatlarimizni unutmagan holda, zamon talablariga javob bera oladigan huquqiy madaniyati rivojlangan mutaxassis kadrlarni yetishtirib berishimiz lozim[5; 86-89 b.].

O. Musurmonova[6, 78] ta’lim-tarbiyada axloqiy ong, vijdon, burch, mas’uliyat, hayo, g‘urur kabi insonning fe’l-atvorini ichki boshqarish qurilishiga asoslanadi.

Axloqning mag‘zini tashkil qiluvchi bosh qoidalar insonparvarlik, demokratizm, halol mehnat, o‘zaro yordam, do‘stlik, hamkorlik, o‘zaro hurmat, baynalminalchilik vatanparvarlik, tabiat va atrof muhitga diqqat-e’tibor, burch hissi hamda kamtarlik, ko‘zbo‘yamachilik va yolg‘izlikni inkor etish kabi insoniy sifatlarni o‘z tadqiqotlarida ifodalagan [6, 78; 28-b.]. Bu esa, nafaqat huquqiy madaniyat balki boshqa madaniyat turlarining asosini ham tashkil etadi.

S. Jo‘rayeva yosh avlod masalasiga to’xtalar ekan: “yoshlarning Vatan, millat taqdiri uchun o‘zlarini mas’ul sezib, dahldorlik tuyg‘usi”ni o‘zida his qilishi to‘g‘risida to‘xtalgan bo‘lib, har qanday jamiyatda yosh-avlod tarbiyasi turli muhim o‘rin egallaydi.

A. Begmatov ta’lim jarayonida shaxs faolligi “jamiyat manfaatlari bilan shaxs manfaatlari o‘rtasida uyg‘unlik mavjud bo‘lsa, bunday holat shaxsni jamiyat manfaatlari yo‘lida, demak, shu orqali, o‘z manfaatlari yo‘lida ham jonbozlik ko‘rsatishga undaydi” deb, inson tarbiyasida insonparvarlik tamoyilining o‘rni yuqoriligi masalasiga to‘xtalib o‘tgan[7, 64-b.].

G. J. Shamaribxodjayevaning ilmiy tadqiqot ishida fuqarolik huquqiy madaniyatini shakllantirish ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot ishida o’quvchi-yoshlarda fuqarolik huquqiy madaniyatini shakllantirish usul, vositalari va mexanizmi ishlab chiqilgan bo‘lib ta’lim jarayonida ularda insonparvarlik, burchga sodiqlik, huquqiy ong va madaniyat, vatanparvarlik, kasbiy faoliyatga ongli munosabat va shu kabi fazilatlarni shakllantirish lozimligini ta’kidlagan.

Fuqarolik madaniyatini shakllantirishning samarali mexanizmi, shakl, metod, usul va vositalari ishlab chiqilgan va ta’lim jarayoniga tatbiq etilgan bo‘lib, unga ko‘ra o‘quvchilarda insonparvarlik qoidalariga amal qilish, o‘z-o‘zini anglash mas’uliyati va burchga sodiqlik, huquqiy ong, Vatanparvarlik, estetik madaniyatlilik, kasbiy faoliyatga ongli munosabat, qat’iylik, sodiqlik, kelajakni ko‘ra bilish kabi fazilatlar shakllanadi[8].

Tadqiqot ishida ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar va ta’limning o‘quvchilarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyatini ochib berishga qaratilgan. Fuqarolik madaniyati huquqiy madaniyatning bir qismini tashkil etadi. Biz tadqiqot ishimizda talabalarda huquqiy madaniyatni rivojlantirishda uzluksiz ta’lim tizimida ta’lim jarayonini huquqiy tarbiya bilan uyg‘un olib borish, va talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda o‘zbek xalqining milliy qadriyatlariga tayanildi.

Metodologiya. Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish pedagogik va psixologik jihatlardan murakkab jarayondir. Oliy ta’lim muassasalari buni amalga oshirish uchun samarali platformalarni taklif etadi. Pedagogik metodlarni moslashtirish, psixologiyani hisobga olish va ijodkorona faoliyatlarni joriy etish orqali talabalarning huquqiy madaniyati rivojlanishiga erishish mumkin. Bunday yondashuvlar talabalarning huquqiy bilimlarini samarali qo’llashlari, huquqiy o’ziga xosliklarini shakllantirish va zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun asosni yaratadi.

Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari quidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi. Pedagogik jihatlari:

1. Ta’lim dasturlarining modullashtirilishi: Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish uchun ta’lim dasturlarini modullashtirish talab qilinadi. Huquqiy saboqlar va seminarlar amaliy darajada o‘tkazilishi kerak, bu esa talabalarning huquqiy bilimlarini mustahkamlash imkonini beradi.

2. Interaktiv o‘qitish usullari: talabalarning fikrlash va so‘zlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun interaktiv metodlar, debatlar, rolli o‘yinlar va simulyatsiyalar kabi faoliyatlarni joriy etish zarur. Bunday usullar talabalarga haqiqiy hayotda bo‘layotgan huquqiy vaziyatlarni to‘g‘ri baham ko‘rishni va yechishni o‘rgatadi.

3. Ijodiy faoliyat: qo‘llab-quvvatlovchi muhitda ijodiy faoliyatlar, masalan, huquqiy muammolarni hal qilish eshituvlari tashkil etish, talabalarning huquqiy

ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

SHuningdek, psixologik jihatlari:

1. Motivatsiyani rag‘batlantirish: talabalarning huquqiy bilimlarga qiziqishini oshirish uchun rag‘batlantiruvchi muhit yaratish zarur. Psixologik holat va shaxsiyatning rivojlanishi faoliyat va natijalarga bo’lgan munosabat bilan chambarchas bog’liq.

2. Ma’naviy faktorlar: talabalarning huquqiy madaniyati ta’lim jarayonida emas, balki ularning ma’naviy, etik va ijtimoiy taraqqiyoti bilan ham uzviy bog’liq. Huquqiy madaniyatni rivojlantirishda o’sish, adolat, mas’uliyat va inson huquqlariga ehtirom ko’rsatish kabi ma’naviy prinsiplarni namoyish etish muhim.

3. Ko‘nikmalarni shakllantirish: psixologik jihatda talabalarning tanlov, muhokama va qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish kerak. So‘z va fikr yuritish qobiliyati talabalarga o‘z huquqlarini samarali himoya qilish imkonini beradi.

Natijalar. Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda pedagogik va psixologik jihatlar muhim ahamiyatga ega. Bu jihatlar talabalarning huquqiy bilimlarini shakllantirish, ularni faoliyatiga o’zgartirish va huquqiy qonunlarni to’g’ri tushunishlarini ta’minlashda katta rol o’ynaydi. Buning uchun quidagilarni inobatga olish lozim.

1. O‘qitish metodologiyasi: Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish uchun zamonaviy o‘qitish metodikalari, interaktiv ta’lim usullari va o‘qitishdagi musobaqalardan foydalanish muhim. Shuningdek, guruhda huquqiy vaziyatlarni muhokama qilish talabalarning fikrlashini rivojlantiradi.

2. Ta’lim dasturlari: Oliy ta’lim muassasalarida huquqiy ta’lim dasturlari talabalarning huquqiy o‘sishini ta’minlash uchun o‘zida huquqiy fanlar, huquqiy etika va turli holatlarda amal qilish metodlarini o‘z ichiga olishi kerak.

3. Muloqot va diskussiya: Talabalarni o‘zaro muloqot qilishga, huquqiy masalalarda o‘z fikrlarini bayon etishga va tadqiqotlarda ishtirok etishga chorlash, ularni huquqiy madaniyatni rivojlantirishga yordam beradi.

4. Motivatsiya: Talabalarning huquqi va majburiyatlari to‘g‘risidagi bilimlari ularning qiziqishini va intilishini oshirish uchun motivatsiyani ustun qo’yish kerak. Ularni huquqiy bilimlarni olishga ilhomlantirish maqsadida haqiqatda mavjud huquqiy muammolar va vaziyatlarni ko’rib chiqish muhimdir.

5. Qaror qabul qilish: Talabalarga huquqiy vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qilish mahoratini rivojlantirish kerak. Bu ularning huquqiy madaniyatini mustahkamlashga va ishlatishga yordam beradi.

6. Emotsional intuitsiya: Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda ularning emotsional intellektlarini shakllantirish, huquqiy tushunchalarni faol va to’g’ri qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa. Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlashimiz mumkinki, talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlari o’zaro bog‘liqdir. Pedagogik usullar, metodologiyalar va psixologiyaning asosiy prinsiplari bilan birlashib, talabalar uchun huquqiy bilimlarni shakllantirish va huquqiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlarini yaratadi. Talabalarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning samarali yo‘llari ularni zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli ishtirokchilarga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.

2. Tojiboeva X. M. O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning pedagogik tizimi: Dis. ped. fan. nom. – Toshkent, 2018.

3. Djamilova N. N. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarida tashabbuskorlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari. Avtoref. dis. ped. fan. dok. – Toshkent, 2019.

4. Shermuxammadov B. Yoshlar orasida milliy g‘oya targ‘iboti samaradorligini oshirish: Monografiya. – Toshkent, 2013. 196-b.

5. Tulenova G. J. Yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishda ma’naviy omilning roli (ijtimoiy-falsafiy tahlil). – Toshkent, 2006.

6. Maxmudova M. Kichik yoshdagi o‘quvchilarda ijtimoiy faollikni tarbiyalash. – Toshkent: O‘zPFITI, 1994 y. 146-b.

7. Begmatov E., Madvaliyev A. va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5-jildli. – Toshkent, 2006. 3241-b.

8. Shamaribxodjayeva G. Kasb-hunar kolleji o‘quvchilarida fuqarolik madaniyatini shakllantirish: Dis. ped. fan. nom. – Toshkent, TDPU, 2009. 122-b.

9. Mamatmuratovna K. D., & Gapparovich T. S. (2021, April). System of preparation of young people for spiritual, legal and legal education. In Archive of Conferences Vol. 23, No 1. – P. 168-171.